

- **MARGINALAC** - ROBERTSON DAVIES •
- ORIGINALNI NASLOV:** A FIFTH BUSINESS •
- **EDICIJA KLIO** - KNJIGA IV •
- **UREDNIK:** ALMIR ŠEHALIĆ •
- **PRIJEVOD:** SNJEŽANA ĐORĐIĆ •
- **LEKTURA:** NADA SALOM •
- **DIZAJN NASLOVNICE:** BORIS STAPIĆ •
- **PRIPREMA ZA ŠTAMPU:** ALMIR ŠEHALIĆ •
- **ŠTAMPARIJA:** DOBRA KNJIGA - SARAJEVO •
- **IZDAVAČ:** AGARTHI COMICS •
- **WWW.AGARTHICOMICS.BA** •
- ŠTAMPANO U BOSNI I HERCEGOVINI •

COPYRIGHT © ROBERTSON DAVIES, 1970
 COPYRIGHT RENEWED PENDRAGON INK, 1998

NIJEDAN DIO OVE KNJIGE NE SMIJE SE REPRODUKOVATI, KOPIRATI ILI PRENOSITI U BILO KOJEM OBLIKU, ELEKTRONSKIM ILI MEHANIČKIM SREDSTVIMA, UKLJUČUJUĆI I FOTOKOPIRANJE, PRESNIMAVANJE ILI DRUGE VIDOVE ČUVANJA PODATAKA BEZ PRETHODNOG PISMENOG ODOBRENJA AGARTHI COMICSA, OSIM AKO JE ZAKONOM IZRIČITO DOPUŠTENO.

We acknowledge the support of the Canada Council for the Arts for this translation. / Nous remercions le Conseil des arts du Canada de son soutien / Prijevod ove knjige je podržan od strane Kanadskog vijeća za umjetnost

Canada Council
for the Arts

Conseil des arts
du Canada

Robertson Davies

MARGINALAC

Prijevod s engleskog

Snježana Đorđić

SARAJEVO, 2022.

PRVI DIO

I

GOSPOĐA DEMPSTER

1.

Moja doživotna povezanost sa gospođom Dempster počela je 27. decembra 1908., u 5 sati i 58 minuta popodne, u trenutku kada sam imao deset godina i sedam mjeseci.

Zašto sam s takvom preciznošću utvrdio vrijeme tog događaja? Zato zato što sam se tog popodneva sanjkao sa Persijem Bojdom Stontonom, doživotnim drugom i neprijateljem i pritom se svađao s njim jer se njegove nove i fine sanjke – božićni poklon – po brzini nisu mogle mjeriti sa mojim starim sanjkama. U našim krajevima nikad nije bilo mnogo snijega, ali ga je tog Božića bilo dovoljno da pokrije i najviše travke na livadama; u takvim uslovima njegove sanjke sa smiješnim volanom i visokim salinacima teško su se probijale kroz snijeg i povremeno zastajale. Istovremeno moja je starudija bila u stanju da juri i preko zaleđene trave bez imalo snijega.

Mnogo toga izazivalo je kod Persija želju za osvetom, a tog dana nije mogao da podnese poniženje zbog mojih sanjki. Roditelji su mu bili bogati; nosio je kožne, kupljene rukavice, dok sam ja imao pletene, majčinih ruku djelo. Ovog puta nije mogao da prihvati „nepravdu“ da su njegove skupe, nove sanjke sporije od mojih. U nastupu velikog izliva zlobe zbog „nepravde“, omalovažavao je moje sanjke, rugao se mojim rukavicama, i na kraju rekao kako je njegov otac bolji od mog. Nisam ga udario

jer bi to sigurno dovelo do tuče u kojoj sam mogao da izvučem deblji kraj. Odlučio sam da odem kući, a on neka se sam sanjka. Bilo je to moje malo lukavstvo jer se bližilo vrijeme večere, a jedno od pravila moje porodice bilo je da niko i ni zbog čega ne smije da zakasni na večernji objed. Tako sam istovremeno poštovao i kućni red i Persija ostavio napolju samog.

Dok sam se vraćao u selo, on je išao za mnom, dobacujući sve nove i nove uvrede - kako se krećem poput neke stare krave, kako mi je stražnjica ogromna i trese se dok hodam; uglavnom se ponavljao jer mu maštovitost nije bila jača strana. Nisam mu odgovarao jer sam znao da ga moje ćutanje ljuti više nego svađa, i da poslije svake uvrede on a ne ja ispada glup.

Naše selo je malo - nije bio gradić sa predgrađima - i veoma brzo ga možeš obići s kraja na kraj. Krenuo sam ulicom, sve više ubrzavajući korak, jer sam pogledavši na svoj jeftin sat, božićni poklon (i Persi je imao sat, ali mu nisu dozvoljavali da ga nosi jer je bio isuviše skup), vidio da je tri minuta do šest. To je posljednji momenat da uđem u kuću, operem ruke tako da to moji roditelji čuju, i da se u šest nađem na svom mjestu za stolom i glave pognute u molitvi sačekam početak objeda. Persi je sigurno bio van sebe od bijesa. Bilo je jasno da sam mu pokvario ne samo večeru, već i čitavo veče. Niko nije mogao ni sanjati šta će se dogoditi.

Pastor Amasa Dempster i njegova supruga šetali su ispred mene; on ju je držao ispod ruke, zauzimajući zaštitnički stav. Za mene je to bio uobičajen prizor; njih dvoje su u ovo doba uvijek izlazili u šetnju, što je u našem selu bilo, ipak neobično. Naime, gospođa Dempster bila je u poodmakloj trudnoći, a ljudi u selu smatrali su da žena u tom stanju ne treba mnogo da se pokazuje – posebno ako zauzima viši društveni položaj, a

supruga baptističkog sveštenika svakako zauzima viši položaj u društvu. Persi je povremeno pravio grude i gađao me, ali ja sam ih vješto izbjegavao; znao sam da osjetim kada gruda leti prema meni, a i Persija sam dobro poznao. I bio sam ubijeđen da će, dok ja budem ulazio u kuću, pokušati da me pogodi u leđa. Zato sam požurio – nisam ni trčao ni koračao - i našao se neposredno iza Dempsterovih upravo u času kada je Persi bacio grudu. I pogodio gospođu Dempster pravo u potiljak! Kriknuvši, držeći se za muža, pala je na zemlju. Da se nije okrenuo da vidi ko je bacio grudu, on bi je uspio zadržati i spriječiti da padne.

Krik gospođe Dempster me zaustavio da ne uletim u kuću. Duboko me potresao; nikad ranije nisam čuo kako odrasla osoba plače od bola, pa je to strašno djelovao na mene. Briznula je u grčevit plač, a ja sam svjedočio prizoru koji me je zbunio. Ona je ležala na zemlji i plakala, a njen muž ju je, držeći je u naručju, tješio nježnim riječima, prepunim ljubavnog tepanja. Nikad ranije nisam čuo da neki bračni par – ili bilo ko – tako bez stida i otvoreno kazuje ljubavne riječi i tepanja. Znao sam da prisustvujem „sceni”, što su moji roditelji, koristeći tu riječ, smatrali ozbiljnim kršenjem pravila pristojnog ponašanja. Stajao sam tako, zureći u njih, dok gospodin Dempster nije postao svjestan mog prisustva.

„Dani” - rekao je - nisam imao pojma da zna kako se zovem - „pozajmi mi sanjke da gospođu Dempster odvezem do kuće.”

Mučio me osjećaj krivice, jer je ta gruda bila namijenjena meni, ali Dempsterovi očigledno nisu mislili na to. On je podigao svoju ženu, što mu nije bilo teško jer je bila mala, gotovo kao djevojčica - i spustio je na sanjke, koje sam vukao dok je on išao pored njih, zabrinuto se naginjući nad njom, tješeci je i tepajući

dok je ona i dalje plakala kao dijete.

Njihova kuća nije bila daleko - odmah iza ugla - ali je dok sam čekao da gospodin Dempster skine svoju ženu sa sanjki i odnese je u kuću, proteklo još malo vremena i ja sam na večeru zakasnio cijelih pet minuta. Odmah sam pojurio (na trenutak se zadržavši na mjestu nezgode), oprao ruke, sjeo na svoje mjesto i, gledajući pravo u stroge i ispitivačke majčine oči, objasnio razlog kašnjenja. Ispričao sam čitav događaj ali, ne naglašavajući svoju ulogu dobrog samarićanina. O tome odakle je doletjela gruda nisam rekao ni riječ, a ni majka mi, na moje veliko olakšanje, nije postavila to pitanje. Mnogo više zanimala je gospođa Dempster, pa je, kada je večera završena i sudovi oprani, rekla ocu da će na časak otrčati do Dempsterovih da vidi treba li im nešto pomoći.

Na prvi pogled ova njena odluka djelovala je dosta čudno: mi smo bili prezviterijanci, a gospođa Dempster je supruga baptističkog propovjednika. Iako u našem selu nije vladalo neprijateljstvo između raznih vjeroispovijesti, postojalo je uvjerenje da svako treba da se brine za svoje, ukoliko stanje nije toliko ozbiljno da je potrebna pomoć sa strane. Međutim, moja majka je donekle bila stručnjak za stvari povezane sa trudnoćom i rađanjem djece. Jednom prilikom dr. Mekozlend ju je pohvalio rekavši da je „gđa Remzi izuzetno sposobna žena”. Ona je bila spremna da svoju vještinu stavi u službu bilo koga, a pored toga imala je izvjesno saosjećanje prema sirotij, šašavoj gospođi Dempster, koja je imala tek dvadeset i jednu godinu i ni po čemu nije bila prikladna za ulogu propovjednikove žene.

Zato je i sada, čim je čula šta se dogodilo, otišla kod Dempsterovih, a nas trojica smo ostali u kući, svako zabavljen svojom lektinom. Ja sam čitao božićni broj „Bojs oun pejpera”¹;

otac neki članak, napisan sitnim slovima, a stariji brat Vili zabavljao se čitanjem Krstarenja „Kahalota”. Sve do pola devet smo sjedili oko peći, kada smo nas dvojica morali na spavanje. Nikad nisam uspijevao da odmah zaspim, pa sam i te večeri ležao budan, sve do pola deset, kad se moja majka vratila kući. U kući je postojao je čunak (solunar) koji je iz trpezarije u prizemlju išao do prvog sprata i bio odličan provodnik zvuka. Čim sam čuo da se majka vratila, išunjao sam se iz sobe u hodnik – Vili je spavao kao zaklan – i primakao uho čunku, onoliko koliko je njegova toplota dozvoljavala. Jasno sam čuo majku kako kaže da je došla da uzme neke stvari jer će kod Dempsterovih ostati čitavu noć.

„Dodaj mi sve pelene iz ormara, a onda odmah idi kod Ruklina i traži veliki kotur pamuka, od najfinije vrste, i to donesi kod Dempsterovih. Doktor je rekao da, ako nema veliki, doneseš dva mala kotura.”

„Nije valjda da će se poroditi?”

„Da. I to prerano. Nemoj me čekati.”

¹ *The Boy's Own Paper (engl.) – Časopis sa pričama za dječake, koji je izlazio od 1879. do 1967. (Sve primjedbe u tekstu su prevoditeljeve)*

Ali, on ju je kao i uvijek čekao, sve do četiri sata izjutra, kada je, sudeći po glasu, došla zamišljena i zabrinuta. Onda se opet – ne znam zašto – vratila kod Dempsterovih, a ja ostao budan, mučen osjećanjem velike krivice.

Eto, tako je Pol Dempster, čovjek za kojeg ste sigurno čuli (mada je slavu stekao pod drugim imenom), došao na svijet, u rano jutro 28. decembra 1908. godine.

2.

Pišući ovaj izvještaj, dragi upravitelju, svjesno sam počeo od rođenja Pola Dempstera, a vi se sigurno pitate zašto baš Vama pišem? Zašto poslije mnogo godina druženja na profesionalnoj osnovi, druženja u kojem sam bio uzdržan u mnogim stvarima i događanjima, odjednom baš Vama pišem o njima?

To činim zato što me je duboko uvrijedio idiotski članak koji se pojavio u „Školskoj hronici”, u ljeto 1969. godine. Nije me uvrijedio samo nepismen ton pomenutog pisanija (mada bi prilozi u tromjesečniku slavne kanadske škole trebalo da budu malo pismeniji), već način na koji je predstavljena moja ličnost. Ispao sam tipičan ostarjeli i ishlapjeli nastavnik, koji plače kad odlazi u penziju i kome zbog toga na vrhu nosa visi suza. Uostalom, najbolje da sam članak govori o sebi i neka se vidi sva njegova ništavnost.

ZBOGOM ZA ČEPIĆA

Glavna stvar posljednjeg „raspusta” u junu bila je večera organizovana u čast Danstana Remzija, zvanog Čepić, čovjeka koji je četrdeset i pet godina predavao historiju, a posljednjih dvadeset i pet, pored osnovnog zadatka, obavljao i dužnost pomoćnika upravitelja škole. Na večeri je bilo prisutno sto šezdeset osam bivših učenika, među kojima je bilo nekoliko poslanika i dva ministra. Naša kuharica, gospođa Pirs, je u pripremi objeda prevazišla svoje općepoznate kulinarske sposobnosti. Sam Čepić bio je u dobroj formi, uprkos poodmaklim godinama i trombozi koju je dobio poslije smrti dugogodišnjeg prijatelja Boja Stontona, bivšeg učenika i predsjednika Upravnog odbora škole. Slavljenik je sigurnim glasom, na kome bi mnogi mlađi mogli pozavidjeti, govorio o svojim bezbrojnim đacima, od kojih su mnogi na važnim državnim položajima.

Čepićeva karijera je mladim učiteljima mogla da posluži kao primjer i opomena, jer je, po sopstvenim riječima, u školu došao 1924., sa namjerom da ostane samo kratko vrijeme, a ostao je svih četrdeset i pet godina. Tokom tih godina on je predavao historiju mnogim dječacima od kojih su neki i studirali tu nauku na univerzitetima Kanade, Sjedinjenih Država i Ujedinjenog Kraljevstva. Na večeri su, u svojstvu počasnih gostiju, bila prisutna i četiri profesora Univerziteta Kanade, a jedan od njih, dr. E. S. Voren sa Univerziteta u Torontu, održao je govor u čast Čepića, hvaleći njegov bezgranični entuzijizam i duhovito govoreći o njegovim tumačenjima linije koja historiju dijeli od mita.

I poklonom koji je Čepić dobio na kraju te večeri ova

posljednja tema lukavo je naglašena. Bio je to dobar magnetofon, na kome će moći da zabilježi svoje uspomene na prošlo, manje složeno doba školske historije. Na magnetofonu je, osim govora upravitelja škole, zabilježeno i izvođenje školskog hora, koji je pored ostalog otpjevao i Čepićevu omiljenu pjesmu – sasvim prikladnu ovom trenutku – „Neka sveti budu sa onim koji je počinio od svog rada”. I tako je škola rekla: „Zbogom i srećno, Čepiću naš! Služio si školi, onako kako si najbolje znao, tokom svojih dana i u svojoj generaciji. Obavio si svoj posao, dobri i vjerni slugo!”.

Sada ga, upravitelju, imate u cjelini, čitav članak, izašao iz pera tog magarca Lorna Pakera, magistra koji trenutno sprema doktorat. Treba li da obrazložim svoju uvrijeđenost? Zar me to ne pretvara u ono što Paker misli da jesam – u senilnu, bivšu veličinu, koja je četrdeset i pet godina predavala historiju, oslanjajući se samo na popularne prikaze i fiksideju o mitu, ma šta pomenuta gluperda podrazumijevala pod tim pojmom.

Ne žalim se što u članku nije pomenut Viktorijin krst; o tome je dovoljno rečeno u danima kada se mislilo da takav orden doprinosi ugledu nastavnika. Međutim, mislim da je nešto moglo biti napisano i o mojih deset knjiga, od kojih je jedna prevedena na pet jezika i prodana u više od četvrt miliona primjeraka, dok su druge imale značajan utjecaj u oblasti mitološke historije, oblasti povodom koje je Paker htio da napravi svoju glupu šalu. Činjenica da sam ja jedini protestantski saradnik časopisa „Analekta Bolandijana”² i da sam čitavih trideset šest godina slao svoje priloge, potpuno je zanemarena, mada je sam Ipolit Deleše povoljno ocijenio moj rad i o tome ostavio pisano svjedočanstvo. Ali ono što me najviše ljuti jeste pokroviteljski ton priloga – kao da nikad nisam živio izvan učionice, kao da nikad nisam vodio pun život, kao da se nikad nisam radovao

i tugovao, nikad upoznao ljubav i mržnju, ukratko – nikad bio nešto drugo osim onog što može da shvati Pakerova magareća pamet, a on me poznaje tek nekoliko godina, i to vrlo površno. Paker, koji me gura u zaborav uz pomoć biblijskih citata, citata čiju neprikladnost ta neznalica nije u stanju da shvati. Paker i njegovo naučno shvatanje historije. O bože! Paker, koji nije u stanju da shvati i da zamisli kako je mene i moj karakter Sudbina odabrala za vitalnu, mada nedovoljno hvaljenu, ulogu Marginalca! Čovjek koji ne bi uspio da shvati šta je uloga Marginalca, čak i kad bi upoznao glumca, nosioca te uloge u trivijalnoj drami sopstvenog života.

Dakle, pošto osjećam kako mi se vraća snaga, u ovoj kući smještenoj u planinama – kući u kojoj se iza mnogih privida skriva prava istina – osjećam potrebu, upravitelju, da Vam objasnim svoju ličnost, Vama koji ste na vrhu ove neobične škole u kojoj sam, čini se, ostavio određeni trag. Ali, kakav je to posao?

Pogledajte ono što sam napisao na početku svojih uspomena. Da li sam dočarao makar malo od one neobične noći u kojoj je Pol Dempster došao na svijet? Siguran sam da je moj sažeti prikaz Persi Bojd Stontona tačan, ali šta je sa mnom, sa mojom ličnošću? Autobiografije i uspomene u meni su oduvijek izazivale podrugljiv osmijeh, jer je u njima, po pravilu, autor na početku simpatični dječak koji teži saznanju i kojeg muče misli i zapažanja, koja on, mada su neprimjerena njegovim godinama, izlaže sa lažnom naivnošću koja kao da kaže: „Kakvo sam čudo od djeteta, ali opet i običan dječak, odvijek bio”. Imaju li ti pisci svijest o tome šta, zapravo, znači biti dječak?

² *Analecta Bollandiana – Teološki časopis posvećen problemima hagiografija*

Ja znam šta to znači i to sam značenje potvrdio i ojačao tokom četrdesetogodišnjeg bavljenja dječacima. Dječak, to je čovjek u malom i, mada ponekad može da ispolji veliku moralnost kao i osobine koje zbog njegovog dječaćkog izgleda mogu djelovati privlačno, on je takođe i splotkaroš, sebičnjak, izdajnik, Juda, varalica i nitkov, riječju - čovjek. Kad samo pomislim na te autobiografije u kojima se pisac prenemaže i glumi Dejvida Koperfilda ili Haklberi Fina! Lažljive, lažljive su kao kurvina zakletva!

Mogu li istinito da pišem o svojim dječaćkim godinama? Ili će se to odvratno samoljublje, koje se tako često uvlači u predstavu o nama samima, neprimijetno uvući i pokvariti čitavu priču? Mogu samo da probam. Za početak moram ponuditi sliku sela u kome smo rođeni Persi Bojd Stonton, Pol Dempster i ja.

3.

Seoski život je u posljednje vrijeme prikazivan na filmu i na televiziji toliko da se čovjeku diže kosa na glavi od same pomisli da mora opet da sluša nešto o njemu. Bit ću kratak koliko mogu jer se prava slika o nečemu ne postiže gomilanjem detalja, već naglašavanjem onog što nam se čini važnim.

Nekad je bilo moderno prikazivati sela kao mjesta na kojima žive srdačne i simpatične gluperde, neiskvarene gradskim životom, mada povremeno lukave kad se radi o seoskim poslovima. Kasnije je bilo uobičajeno kazivati kako su sela iskvarena porokom, prije svega seksualnim izopačenostima, koje bi iznenadile i samog KraftEbinga. Tvrdilo se kako, dok se na ulici javno ispovijedaju moral i pobožnost, iza čipkastih zavjesa bjesne sodomija, bestijalnost, sadizam i mazohističke strasti. Naše selo nikad nije bilo takvo. Bilo je mnogo raznovrsnije i zanimljivije nego što se obično misli, i ako je u njemu bilo grijeha, ludovanja i grubosti, ono je u sebi nosilo mnogo više vrlina i dostojanstva, pa čak i plemenitosti.

Selo se zvalo Detford, ležalo je kraj rijeke Temze, i bilo oko dvadeset kilometara udaljeno od Pitstauna, sreskog sjedišta i najbližeg većeg mjesta. Selo je zvanično imalo oko pet stotina žitelja, ali je sa okolnim farmama taj broj dostizao cifru od skoro osam stotina duša. Imali smo pet crkava: anglikansku, siromašnu ali ispunjenu nekom mističnom nadmoći; prezviterijansku, solventnu i - po sopstvenom osjećanju - intelektualnu; metodističku, siromašnu, ali vatrenu; baptističku, solventnu i štedljivu; rimokatoličku, nama tajanstvenu ali bogatu jer su je često, i po našem mišljenju nepotrebno, iznova oslikavali. Imali

smo jednog advokata koji je bio i sudija, i bankara, vlasnika privatne banke, kakvih je u to doba bilo u mnogim selima. Imali smo i dva doktora; dr. Mekozlenda, kojeg su smatrali pametnim čovjekom i dr. Stontona, Persijeovog oca, koji je takođe bio pametan, ali za trgovinu nekretninama - bio je vlasnik mnogih hipoteka i više firmi. Imali smo i zubara, sa ordinacijom od koje prljaviju nisam vidio. Imali smo i veterinara, koji je mnogo pio, ali i znao svoj posao. Imali smo i fabriku konzervi, koja je glasno i grozničavo radila i onda kada nije imalo šta da se proizvodi; osim nje imali smo i pilanu i nekoliko prodavnica. U selu je glavna bila porodica Atelstan, čiji su se preci još u devetnaestom vijeku obogatili prodajom drvene građe; oni su, jedini u Detfordu, posjedovali kuću sa tri sprata, smještenu na putu za groblje. Većina naših kuća bile su napravljene od drveta, a neke od njih su, zbog ćudljive Temze, bile podignute na stubovima. Jedna od preostalih Atelstonovih žena živjela je prekoputa nas; bila je to sirota dementna starica, koja je povremeno uspijevala da pobjegne svojoj kućepaziteljki i da istrči na put na kome se valjala i, dižući oko sebe oblake prašine, vikala na sav glas: „Ljudi, hrišćani! Dođite, pomozite mi!“. Obično su kućepaziteljka i još jedna osoba uspijevali da je smire i odvedu kući. Ta druga osoba po pravilu je bila moja majka, dok ja nikad nisam imao tu ulogu - stara me nije podnosila jer sam joj ličio na nekog lažnog prijatelja iz mladosti. Međutim, mene je njeno ludilo zanimalo, pa sam uvijek, u nadi da ću pričati sa njom, istrčavao na ulicu i spasavao je od njenih pokušaja da se domogne slobode.

Moja porodica uživala je određeno poštovanje zato što je moj otac bio vlasnik i urednik lokalnog nedjeljnika „Detforska zastava“. Nije to bilo neko napredno i prosperitetno preduzeće, ali nas je, zajedno sa štamparijom, izdržavalo i mi nikad nismo oskudijevali ni u čemu. Moj otac nikada nije zarađivao više od pet hiljada dolara godišnje. On nije bio samo vlasnik i izdavač; bio

je i štampar i mehaničar. U poslu su mu pomagali melanholični mladić po imenu Džamper Sol, i djevojka koja se zvala Neli Balok. Bile su to dobre male novine, poštovane i omrznete, baš kakav lokalni list treba da bude. Uvodnik, koji je moj otac direktno unosio na slovoslagačku mašinu, uvijek je pažljivo čitan i komentarisano. Može se reći da smo mi u određenom smislu bili književna elita zajednice, a moj otac je, zajedno sa sudijom, bio član Upravnog odbora seoske biblioteke.

Naše domaćinstvo bilo je predstavnik boljeg načina života; mi smo o sebi imali visoko mišljenje. Dio tog mišljenja počivao je na tome što smo bili Škoti; moj otac je kao mlad čovjek došao iz Damfrija, ali je majčina porodica već tri generacije živjela u Kanadi, i pritom su bili isti onakvi Škoti kakav je bio njihov predak kada je napustio svoj zavičaj. Do svoje dvadeset i pete godine bio sam ubijeđen da su Škoti so zemlje. I mada se ono nije nikad glasno izgovaralo u našoj porodici, to mišljenje prihvatano je kao općepoznata istina koju nije potrebno dokazivati. Većina žitelja Detforda u Zapadni Ontario došla je iz južne Engleske, pa nije nikakvo čudo što su nas, Remzijeve, smatrali oličenjem zdravog razuma, razboritosti i ispravnog mišljenja o praktično svim stvarima.

Čistoća, na primjer. Moja mati je bila čista žena – baš čista! Naš poljski zahod bio je sanitarni uzor za čitavo selo. Vodu smo dobijali iz izvora u Detfordu, i ona se za sve moguće potrebe grijala u rezervoaru, koji smo zvali „cisterna” i koji je bio smješten pored kuhinje. Svaka kuća imala je sopstveni zahod, i oni su bili najrazličitijih vrsta: od oronulih stračara, sklonih padu, do finih zdanja od kojih je naše možda bilo i najbolje. O tim zahodima pričale su se mnoge šale, sve dok nisu postali potpuna rijetkost; ali oni nisu bili nimalo beznačajni, i ko nije htio da budu leglo prljavštine i srama, u njih je morao da uloži

mного truda.

Osim ovog dvorišnog uzora higijene, u kući smo imali i „hemijski klozet”, koji je trebalo da se koristi samo u slučaju bolesti nekog od ukućana; međutim, on je bio tako smrdljiv i nepouzdan, da je bolesti samo dodavao novu bijedu, pa je zato rijetko bio korišten.

To je sve što trenutno treba reći o Detfordu; svaki novi podatak bit će samo dio moje priče. Bili smo ozbiljni ljudi, kojima ništa nije nedostajalo i koji se nisu osjećali manje vrijednim od žitelja većine mjesta. Međutim, sažaljivo smo gledali na Bouls Korners, selo udaljeno šest kilometara, sa samo pedeset žitelja. Živjeti u Bouls Kornersu za nas je značilo biti seljačina kojem nema spasa.

4.

Prvih šest mjeseci Pola Dempstera bili su možda najzujbudljiviji i najpriyatniji period u životu moje majke, a vjerovatno i najgore doba u mom životu. Te 1908. godine prerano rođene bebe imale su mnogo manje izgleda da prežive nego danas, ali Pol je bio pravi izazov te vrste u iskustvu moje majke kao babice, i ona ga je prihvatila sa svom svojom dovitljivošću i voljom da postigne uspjeh. Treba naglasiti da ona nije bila profesionalna babica; jednostavno, bila je žena bistre pameti i dobrog srca, žena koja se razumijevala u rađanje i bila upućena u tajne ženskog organizma. Tih mjeseci veći dio dana, a i mnogo noći, provodila je u domu Dempsterovih; druge žene pružale su pomoć kada su mogle i imale slobodnog vremena, ali moja majka je u tom poslu bila prihvaćena kao prvosveštenica.

Doktor Mekozlend je jednom prilikom priznao da bez njene pomoći malog Pola nikad ne bi izveo na obalu ovog svijeta.

Ja sam ubrzo naučio sve ginekološke i akušerske detalje, a naučio ih je i moj otac; jedina razlika bila je u tome što je on prilikom učenja udobno sjedio u dnevnoj sobi i slušao šta mu majka priča, a ja sam bosonog i u noćnoj košulji stajao u hodniku pored čunka, i pritom se, slušajući o novim i strašnim detaljima, borio sa gađenjem i snažnim osjećanjem krivice.

Pol je, prema proračunu dr. Mekozlenda, došao oko osamdeset dana prije roka. Šok, izazvan udarcem grude u glavu, kod gospođe Dempster doveo je do nastupa plača i histerije, sa kojima je njen muž, kad je moja mati stigla, bezuspješno i nespretno pokušavao da se izbori. Vrlo brzo je postalo jasno da će se ona poroditi, pa je hitno pozvan dr. Mekozlend, ali pošto tog časa nije bio kod kuće, on je poziv primio tek četvrt sata prije porođaja. Pošto je dijete bilo izuzetno malo, brzo je izašlo iz utrobe, mnogo brže nego što se to dešava kod normalnih novorođenčadi; a kad se pojavilo, bilo je tako strašno naborano da su moja majka i doktor bili užasnuti, mada su to jedno drugom priznali tek nekoliko nedjelja poslije porođaja. Za vrijeme i mjesto bila je karakteristična i činjenica da nikom ni je palo na pamet da izmjeri dijete; ali je pastor Dempster, poslije kraće prepirke sa doktorom, uspio da ga krsti neposredno poslije rođenja. Takvo krštenje nije bilo u skladu sa načelima njegove vjere, ali on tada nije bio sasvim pri sebi i stoga je i prekršio ono što je naučio na bogoslovlju. Majka je pričala da je on htio da dijete potopi u vodu, ali se dr. Mekozlend žestoko usprotivio, pa je smušeni otac morao da se zadovolji škropljenjem djeteta. Tokom krštenja, moja majka je držala dijete – nazvano Pol jer je to bilo prvo ime koje je Dempsteru palo na pamet - blizu peći i u najtoplijem peškiru do koga je mogla doći. Pol je tada vjerovatno

bio težak oko kilogram i po, jer je toliko imao i poslije deset nedjelja. Prema onom što je moglo da se utvrdi golim okom, on je za to vrijeme vrlo malo dobio na težini.

Mati nije voljela da raspreda o ružnim i jezivim stvarima, ali je o Polovoj ružnoći ocu pričala sa nekom velikom i neobičnom zapanjenošću. Naravno, bio je crven, pa sve bebe su crvene. Ali bio je naboran kao čovjek u dubokoj starosti, a glava, leđa i lice bili su prekriveni dugim crnim dlakama. Njegove proporcije bile su šok za moju majku; udovi su bili majušni, gotovo nevidljivi, a stomak i glava nakazno veliki. Na prstima kao da nije imao nokte, toliko su bili mali. Njegov plač ličio je na mijaukanje bolesnog mačeta. Ali dijete je bilo živo i nešto je, i to vrlo hitno, moralo da se uradi sa njim.

Dr. Mekozlend nikada nije imao posla sa djetetom koje je toliko prerano rođeno, ali je čitao o takvim slučajevima. I dok je moja majka dijete držala tik uz peć, on i potreseni otac bacili su se na posao da za dijete izgrade gnijezdo, koje će kolikotoliko biti nalik na ono boravište koje je dijete upravo napustilo. To novo gnijezdo je više puta prepravljano, ali je na kraju dobijena kolijevka od pamuka i boca sa toplom vodom - u početku je ispod nje bilo nekoliko toplih cigli - i majušnim šatorom preko nje i parom koja je sprovedena iz lonca punog vrele vode. Moralo je da se pazi da voda u loncu ne uvri ili da ne iskipi na dijete. Doktor nije znao kako se takva djeca hrane. Na kraju su on i moja majka napravili neku kombinaciju staklenog nalivpera i komadića mekog pamuka, preko čega su u Pola sipali razblaženo i zašćereno mlijeko, a dijete je tu hranu odmah izbacivalo iz sebe. Tek poslije dva dana beba je uspjela da zadrži dio hrane, ali je njegovo povraćanje postalo malo snažnije, i tog trenutka je moja mati shvatila da je to dijete borac i riješila da se bori zajedno sa njim.

Neposredno poslije rođenja, doktor i moja majka bili su zauzeti oko djeteta. Gospođa Dempster prepuštena je brizi svog muža, i on je radio ono što je najbolje znao, a to je značilo da je klečao pored njenog kreveta i glasno se molio. Siroti Amasa Dempster! Bio je izuzetno ozbiljan čovjek, ali ga porijeklo i obrazovanje nisu snabdjeli potrebnim taktom; moleći se, preklinjao je Boga da, ako mora da uzme dušu Meri Dempster, to učini milostivo i bezbolno. Podsjetio je Boga na činjenicu da je mali Pol kršten i da bi za tu malu dušu najbezbjednije bilo da na nebo putuje u društvu svoje majke. Ove teme razrađivao je vrlo glasno i rječito, sve dok dr. Mekozlend nije osjetio potrebu da mu natrlja nos i to onako kako prgavi prezviterijanac čini kad pred sobom ima preosjetljivog baptistu. Izraz „natrljati nos” potekao je od moje majke, koja je u potpunosti odobravala doktorov postupak, ispoljivši pritom istinsko uživanje koje Škot osjeća kad neko sa razlogom bude naružen i postavljen na svoje mjesto. „Ponašati se tako kraj postelje žene koja se bori za život”, rekla je mom ocu, a ja sam mogao da zamislim izraz negodovanja, koji se tom prilikom pojavio na njenom licu.

Sada se pitam da li se gospođa Dempster tada istinski borila za život; potonji događaji pokazali su da je ona bila mnogo jača nego što je iko mogao da nasluti. Ali u ono doba svi su mislili da se žena koja rađa nalazi na samoj ivici smrti, što i nije bilo pogrešno ako se ima u vidu tadašnji stepen razvoja medicinske nauke. Ali jadnom Dempsteru se tad činilo da je njegova žena na samrti. Bio je svjedok svih faza porođaja, vidio svoje grozno izobličeno dijete, a pri tome su ga doktor i dobra susjetka ćuškali i gurali po sobi. Naravno, bio je propovjednik i znao je sa riječima, ali u tom času bio je samo preplašeni seljak, pa ga, ako je i izgubio glavu, niko nije mogao kriviti zbog toga. Bio je jedan od onih kojima je suđeno da budu vrijeđani i potiskivani na marginu života, ali je sasvim sigurno, dok je

klečao kraj kreveta svoje žene, o sebi mislio kao o nekom ko je u drami života važan glumac, možda čak važniji od drugih. To je jedna od surovosti pozorišta života - svi o sebi mislimo kao o glavnim ličnostima drame i rijetko smo spremni da priznamo kako smo samo sporedni likovi ili čak beznačajni statisti.

Može se zamisliti kakav nered je ovo izazvalo u našoj kući. Otac se nije žalio jer je bio odan našoj majci, smatrao je izuzetnom ženom i svakako ne bi učinio ništa što bi je spriječilo da svima pokaže tu izuzetnost. Jeli smo šta smo našli u šerpi, svjesni da je život malog Pola iznad naših stomaka i želeći da on, uz pomoć „nalivpera” i pamuka, ostane u životu. A kada je najzad došao i taj veliki dan, kada je dijete zadržalo veći dio dobijene hrane, mislim da je otac bio još srećniji od majke.

Prolazile su nedjelje i Polova naborana koža polako se ispravljala i postajala prijatnija za gledanje; onda je otvorio svoje razmaknute oči i, ništa ne videći, gledao oko sebe; najzad je, baš kao prava beba, počeo da mrda nožice. Hoće li ikad biti jak? Dr. Mekozlend nije mogao da odgovori na ovo pitanje - bio je pravo oličenje škotske opreznosti. Ali je majčina lavlja priroda donijela zaključak da mali Pol treba da dobije svoju priliku u životu.

Tokom tih sedmica ja sam prolazio kroz pravu duševnu agoniju, kroz stanje koje mi se i poslije šezdeset godina čini krajnje teškim i neobičnim. Imao sam teške trenutke i prolazio sam kroz njih sa sposobnošću za patnju odra slog čovjeka; stoga ne želim da to stanje pripišem luckastoj i sentimentalnoj prirodi djeteta. Ni sada, u starosti, ne želim da se sjećam onih noći u kojima sam se bojavao da zaspim i u kojima sam do iznemoglosti molio Boga da mi oprostí moj veliki grijeh.

Bio sam potpuno ubijeđen da je rođenje Pola Dempstera, tako slabog i nesrećnog, isključivo moja krivica. Da nisam onako zlobno i lukavo postupio, da nisam izbjegao grudu koja je bila namijenjena meni, ta gruda ne bi pogodila gospođu Dempster. Da li sam ikada pomislio da je Persi, ustvari, glavni krivac? Naravno da jesam. Ali se onda pojavljivala jedna psihološka teškoća. Kad sam ga vidio, prvi put poslije onog kobnog popodneva, prišli smo jedan drugom ratoborno i narogušeno, kao što to čine dječaci koji su u svađi. Nisam direktno pričao o Polovom rođenju, ali sam temu ipak dotakao i bio iznenađen kad sam čuo njegovu reakciju: „Da, moj tata kaže da Mekozlend ima pune ruke posla.”

„Beba je došla suviše rano”, kazao sam, provjeravajući ga.

„Nije valjda?”, rekao je i pogledao me pravo u oči.

„A ti znaš i zašto.”

„Ne, ne znam.”

„Znaš, znaš. Ti si bacio grudu.”

„Ja sam gađao tebe”, odgovorio je. „I mislim da sam te dobro lupio.”

Po drskosti sa kojom je to kazao vidjelo se da laže.

„Vjeruješ li u to što si rekao?”, upitao sam ga.

„Možeš se kladiti da vjerujem”, odgovorio je. „A i ti bi u to trebalo da vjeruješ, ako znaš šta je dobro za tebe.”

Gledali smo jedan drugom u oči i ja sam vidio da je on silno uplašen; vidio sam i da će se boriti, da će lagati i činiti sve što može da ne prizna ono što se stvarno dogodilo. A nisam tačno znao kakvu bi mi korist njegovo priznanje donijelo.

Tako sam ostao sam sa svojom krivicom koja je nastavila da me muči. Bio sam prezviterijansko dijete koje dosta zna

o mukama kroz koje grešnici prolaze poslije smrti. U kućnoj biblioteci imali smo Danteov Pakao, sa Doreovim ilustracijama. Ta knjiga mogla se naći u selima u ono doba, i njeni protestantski vlasnici uglavnom nisu bili svjesni da je Dante bio rimokatolik. Gledanje tih ilustracija u meni je izazivalo uživanje ispunjeno jezom. Dok sam ih posmatrao, bio sam ubijeđen da pokazuju stvarnost moje situacije i ono što me čeka poslije smrti. Bio sam proklet. Današnjim ljudima ovaj izraz ništa ne znači, ali je za mene on bio apsolutno istinit. Bio sam malo smršao, ali me je majka i pored zauzetosti Polom redovno kljukala ribljim uljem. Mada nisam fizički patio, moje duhovne muke bile su ogromne, što treba pripisati i mojim godinama. Tek sam prešao jedanaestu, ali sam rano sazrijevao i prvi znaci puberteta već su bili vidljivi na meni.

Kako je zdrav duh današnje djece! Ili je to samo jedna od predrasuda modernog doba? Na to nemam odgovor. Ali u doba kad sam bio mlad opći stav prema polu i polnosti bio je dovoljan da mladost pretvori u pakao, posebno mladost onih koji su, poput mene, gajili nepovjerenje prema svakoj vrsti životne radosti i uživanja. Dakle, nisam bio samo izložen skarednim šaputanjima drugih dječaka i mučnom sumnjom da su i moji roditelji na neki način upetljani u taj svinjac tijela i polnosti; mene je mučila i svijest da sam neposredno odgovoran za izrazito polni čin - rođenje djeteta. I to kakvog djeteta? Groznog, izopačenog, prave karikature živog stvora. U grozničavom bunilu svojih misli počeo sam da vjerujem kako sam za rođenje Pola Dempstera odgovorniji od njegovih roditelja, i da ću, ako se to otkrije, doživjeti groznu sudbinu. Dio te strašne sudbine bilo bi i to što bi moja majka, u tom slučaju, okrenula lice od mene. Nisam mogao da podnesem takve misli, a nisam mogao ni da ih otjeram od sebe.

Moje muke nisu se smanjile kada sam poslije četiri mjeseca, stojeći pored čunka, čuo sljedeće riječi: „Mislim da će se mali Pol izvući. Bit će zaostao, kaže doktor, ali će se izvući.”

„Mora da se lijepo osjećaš. To je tvoje djelo.”

„O, ne! Učinila sam samo ono što sam mogla. Ali doktor kaže da neko treba da se brine za Pola. Njegova majka to svakako neće moći.”

„Ona se nije vratila?”

„Čini se da je tako. Bio je to strašan šok za nju. A Amasa Dempster nije u stanju da shvati da postoji vrijeme kad se priča o Bogu i vrijeme kad se o tome ćuti. Na sreću, ona ne shvata pravi smisao njegovih riječi.”

„Misliš da je poremetila?”

„Tiha je, prijateljski raspoložena i dobroćudna, kakva je oduvijek i bila, ali sirotica nije sasvim pri sebi. Ta gruda je kod nje dovela do strašnih stvari. Ko li je mogao da je baci?”

„Dempster nije mogao da vidi. Mislim da se to nikada neće saznati.”

„Često sam se pitao da li Danstabl zna više od onoga što nam je kazao.”

„Ne, on zna koliko je to ozbiljno. Da nešto zna do sada bi nam sigurno rekao.”

„Ko god da je bio, đavo mu je vodio ruku.”

Da, đavo je sad dodao novu muku. Gospođa Dempster je poremetila pameću. Odvukao sam se u krevet, pitajući se da li ću preživjeti tu noć, a istovremeno sam se silno plašio smrti.

5.

Ah, kada bi umiranje bilo dovoljna kazna! Pakao i muke u isto vrijeme; ali bar znaš gdje se nalaziš. Život sa tom tajnom mukom ima svoju cijenu. Što je vrijeme više prolazilo, manje sam bio u stanju da za poremećenost gospođe Dempster optužim Persija Bojda Stontona, koji je bacio grudu na nju. Njegovo bezočno odbijanje da prihvati odgovornost za taj čin dodatno je probudilo moj osjećaj krivice, u kome se pored djela pojavilo i prikrivanje tajne. Međutim, tokom vremena postalo je jasno da poremećenost gospođe Dempster nije onolika koliko sam strahovao da jeste.

Nepogrešivi zdrav razum moje majke pogodio je samu srž stvari onda kada je rekla da je gospođa Dempster ista kao što je i bila, i tek malo različita. Kada je Amasa Dempster doveo svoju suprugu, u proljeće prije prijevremenog Polovog rođenja, opće mišljenje svih seoskih žena bilo je da je sveštenikova supruga pomalo blesava.

Već sam rekao da je naše selo sadržalo mnogo stvari koje čovječanstvo posjeduje, ali ipak ne i sve osobine koje se pojavljuju u njemu. Jedna od stvari koja je nedostajala ovdašnjim ljudima bio je osjećaj za estetiku; ipak smo mi bili potomci grubih pionira, koji su i davali ružna imena i osuđivali stvari koje bi na nekom finijem mjestu imale određenu vrijednost. Gospođa Dempster nije bila lijepa - ljepotu žene doživljavali smo kao dopadljivu, ali beskorisnu osobinu - ali je bila neobično delikatna u stavu i plemenita u izrazu. Moja mati, žena jakih crta lica i uredno počešljane kose, rekla je da je gospođa Dempster nalik na pjenu. Gospođa Dempster bila je niska i krhka i, mada je njena odjeća bila upravo onakva kakva treba da bude odjeća

supruga propovjednika, ona nije mogla da prikrije činjenicu da ima i stas i hod djevojčice, a ne zrele žene. Kad je zatrudnjela, njeno ponašanje nije odgovaralo ozbiljnosti tog stanja; smijala se više i glasnije nego što priliči trudnoj ženi, a svoju kovrdžavu i bujnu kosu nikako nije uspijevala da dovede u pristojno stanje. Riječju – bila je fina ženica, ali da li će njen meki i nježni glas ikad uspjeti da se nametne na sastancima Ženskog dobrotvornog društva? I zbog čega se tako glasno i mnogo smije stvarima koje nikom osim nje nisu smiješne?

Amasa Dempster je kao propovjednik bio razborit čovjek, ali je kao muž bio pravi blesavko. Nije skidao pogled sa nje, a ljudi su ga viđali kako radi pranja veša sa bunara nosi kante, mada je to sve do devetog mjeseca trudnoće bio isključivo ženski posao. Kad je gleda, on to čini tako da se moraš upitati nije li taj čovjek udaren mokrom čarapom. Taj se još uvijek udvarao, umjesto da se baci na posao na božijoj njivi, posao za koji je od svoje pastve dobijao petsto dolara godišnje, pravo korištenja kuće, malo ogrjeva za zimu i deset posto popusta na svu robu koju kupi u prodavnicama baptističkih vjernika i onih koji gaje poštovanje prema mantiji. (Naravno, od njega se očekivalo da redovno plaća desetinu zarade crkvi i tako bude primjer ostalim vjernicima.) Ipak, ljudi su se nadali da gospodin Dempster neće ispasti budala zbog svoje žene.

U našem selu ružne riječi nisu uvijek pratila i ružna djela. Moja majka, za koju se ne bi moglo reći da je popustljiva prema porodici ili ostalom svijetu, ostavila je svoje poslove radi gospođe Dempster. To nije učinila da bi se sprijateljila sa njom, jer prijateljstvo između tako različitih karaktera nije moguće, već da bi je „uputila u ženske stvari“, ma šta taj tajanstveni izraz značio u svijetu moje majke i drugih žena. „Upućivanje u ženske stvari“ svakako je uključivalo vještinu pravljenja ukusnih jela,

kojih smo bili lišeni kada je počela da odlazi kod nje i da joj, u praksi, a ne samo savjetima, pokazuje kako se čiste tepisi, peru čipkane zavjese i prozori čiste novinskim papirom.

Zašto gospođu Dempster majka nije pripremala i za ovaj vid bračnog života? Saznalo se da je ona odgojena u kući bogate tetke, koja je imala mnogo novca, pa su joj služavke obavljale sve kućne poslove. A i kako da napraviš suprugu sveštenika od tako slabog materijala? Kad joj je moj otac u šali prebacio kako svu hranu iz kuće nosi Dempsterovima, mati se nadurila i pitala ga treba li da dozvoli da cijela porodica umre od gladi dok ona tu curu uči ženskim poslovima? Ali ta cura je bila spora, a mati je govorila da ona u stanju u kome se nalazi i ne može biti brza.

Međutim, činilo se da ona nikad neće ovladati vještinom održavanja kuće. Oporavak od porođaja bio je spor, a za to vrijeme njen muž obavljao je sve kućne poslove. U tome su mu pomagale susjede i jedna baptistička vjernica, udovica za čije je usluge morao da izdvoji i određenu, vrlo malu sumu novca. Kad je došlo proljeće, gospođi Dempster se snaga u potpunosti vratila, ali ona nije pokazivala želju da se vrati svojim poslovima. Pomalo je čistila po kući, prilično loše kuhala i pri tome se kao djevojčica smijala svojim greškama. Bdjela je nad bebom, a kad je ona počela da se preobražava i da od monstruma postaje istinsko ljudsko biće, ona se tome radovala kao što se djevojčice raduju kad dobiju novu lutku. Počela je i da ga doji - majka i ostale susjede govorile su da to dobro čini - ali joj je pritom nedostajala ona svečana ozbiljnost koja se očekuje od majke koja hrani svoje dijete. Ona je uživala u činu dojenja; radovala mu se, i u prisustvu tih žena je, zaboravljajući da pokrije golotinju, slobodno otkrivala grudi. Nekoliko puta i ja sam prisustvovao toj sceni, pa sam zurio u njene obnažene grudi sa požudom pubertetlije, ali ona to, čini se, nije primjećivala. I